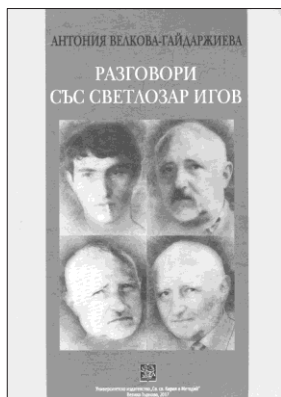

ЗА ЛИТЕРАТУРНОКРИТИЧЕСКИЯ ПОРТРЕТ И АВТОПОРТРЕТ

Антония Велкова-Гайдаржиева. Светловете на литературата. Разговори със Светлозар Игов. Велико Търново, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2017, 487 с.

Такава книга не се е появявала в българското литературознание. „Светловете на литературата. Разговори със Светлозар Игов“ е съвместно дело на известния български критик и историк на литературата, поет и прозаик, преводач и мемоарист Светлозар Игов и литературната историчка и критичка Антония Велкова-Гайдаржиева, изтъкната изследователка на историята на литературната критика у нас, следовничка на именития литературовед в общи области на литературознанието, на естетическите му възгледи, методи и пристрастия.

„Разговорите“ (първата основна част на книгата) представяват синкретична жанрова форма, която очертава житейската и духовната биография на Светозар Игов. На първо място те предлагат *автопортрет* на учения, защото включват мемоарно-биографична нишка, която изгражда специфичен разказ, себеанализ на изминалия път и

собствен синтез на равносметката за всичко преживяно, спомени, свидетелства и оценки за творци, литературни общувания, присъствия и участия в литературния живот на България през последния половин век. Всичко това често се превръща в беседи за важни обществено-политически, философски, естетически и литературни проблеми, вълнували съзнанието на „анкетирания“ литератор. Разговорите, обаче, се отличават от анкетата по това, че се разгръщат с много по-голяма широта и задълбоченост в осветляването на повдигнатите проблеми и избягват акцента върху житейско-биографичното. Това действително са „разговори“, което звучи скромно и непретенциозно, но прерастващи в същински обширни беседи с научно-познавателна теоретическа стойност. Тяхна важна особеност е, че не са проведени устно според свободния поток на споделянето, а в писмовна форма – внимателно обмисляни и редактирани от двамата съавтори. В този случай става дума за равнопоставен колегиален диалог, не тясно специализиран, затворен в терминологията, а отворен към широк кръг участници и реципиенти в литературния и културния ни живот. Така замислените разговори са концептуални, но и увлекателни, защото са поднесени в състена, често афористична форма, включват някои анекдотични спомени, улавящи характерното, хумористичното за даден съвременник или собствено преживяване.

Втората основна част от книгата – „Светлозар Игов в световите на лите-

ратурата“ – представлява *портретна студия* за учения от Антония Велкова-Гайдаржиева. Авторката е ревностна читателка и рецензентка на книгите на Св. Игов през последните 25 години и познава в дълбочина и ширина творчеството на учения в областта на поезията, прозата, литературната критика и преводите, историята и теорията. Това ясно проличава чрез вмъкнатите фрагменти от предходни критически жестове в корпуса на студията и показва всеотдайността на авторката достойно да открои тук и сега фигурата на Св. Игов като „центъра, ядрото, името на българската критическа институция от последните няколко десетилетия“. Словото е изпълнено с възхита, с апологетичен заряд и красноречие, но и с дълбок аналитизъм.

Така в труда се оглеждат два основни критически аспекта – *литературоведският автопортрет* (разговорите) и *критическият портрет* (студията на Велкова-Гайдаржиева). В разговорите Св. Игов сам коригира нивата на вдъхновението относно написаното от него в стремеж към „светлосенките“ в самооценката. Толерантността му се проявява в това, че не абсолютизира своите знания и вкусове, дочува и другия глас, който може да изразява противоположна аргументация, защото според убеждението му в сферата на естетическото не е възможно категорично, точно познание (т. нар. сциентистка заблуда в хуманитаристиката). Тоналността на разговорите е богата – от спокойния разказвачески тон и уверения лекционен глас през съкровеността на споделеното, хумористичния фрагмент и афористичното обобщение до мрачното наблюдение върху българската народопсихология. В критическата студия струи най-вече празнична нагласа от досега със словото и духовната биография на учения.

В следващите редове ще маркирам само някои моменти от монументалния критически текст, които смятам, че внасят нови черти в портрета на литератора Св. Игов и са малко познати или непознати за широката публика, но придобиват свой релеф след прочитане на изложението.

Първата част на разговорите е озаглавена „Моята люлка беше край библиотеката“ (Бодлер). Тя ни въвежда в детските и младежките години на критика, за да изрисува по-широка литературната карта на Лозенец, някогашния Корубаглар, духовния пейзаж на това знаково място на паметта. Тук се осъществяват първите срещи с живи писатели, най-хубавите спомени от детството. Литературният Лозенец се оказва най-гъсто населеното място с писатели в България – Св. Минков, Ал. Геров, разходки с Далчев, познания с Людмил Стоянов и Фурнаджиев. Посочвам „таланта“ за „литературна топография“ на Св. Игов, защото всеки, който е имал честта да общува малко или повече с литератора, познава този жест на професора да бъде сладкодумен водач на своите гости и приятели в литературния лабиринт на столицата.

Св. Игов защитава позицията, че разказът за хора и неща, за срещи и разговори, издания и издателства, кафенета и аудитории, приятелства и вражди има смисъл само ако са пътица към света на литературата. Истинските и неслучайни срещи са *във* и *чрез* книгите.

Ключова за младия литератор се оказва 1968 г., въобще динамичното десетилетие на шейсетте като дебют в критиката и влизане в националния литературен живот. Важни срещи с Исак Паси, Димитър Аврамов, Цветан Стоянов, Тончо Жечев, Здравко Петров, Кръстьо Кулумджиев, Владимир Свинтила. Всеки от тези образи възкръсва с характерни черти в галерия от портрети на съвременниците. Открити са най-важните контакти през годините също с Николай Кънчев, Иван Динков, Константин Павлов, Златомир Златанов. На въпроса за общуването с най-младите се оказват значими срещите с Йордан Ефтимов, Елена Алексиева, Пламен Антов, Владимир Сабурин, Людмил Станев.

Още през 1967–1968 г., по време на специализацията си в Сърбия, начевачият критик се насочва към широко запознаване с трудове в областта на психологията и философията: със

счиненията на Юнг, на философи от Ясперс до Лакан. Интересно и поучително за младите специалисти е професионалното израстване на критика чрез натрупването на философска и общохуманитарна ерудиция, блестящо изградена и използвана в собствени продуктивни тези и построения, което Св. Игов демонстрира в целия си път на критик и историк на литературата, една от забележителните черти на неговия критически профил. Св. Игов споделя, че предприема три големи систематични опита за цялостен прочит на философията. За себе си разделя философията на два типа – трактатно-систематична философия от типа Аристотел – Кант – Хегел, и есеистико-литературна философия от типа Платон – Шопенхауер – Ницше. През 70-те години чете Кант, Хегел, Шелинг, Фихте. През 90-те цялостно възприема Ницше, Хайдегер, Фуко, Жак Дерида, Лиотар, Бодрийар, Емануел Левинас, Ричард Рорти, Джани Ватимо, Ален Бадиу, Славой Жижек, Ги Дебор.

В тази част и на други места в книгата литератураторът разсъждава за ключови идеи, които са провокирали неговите литературоведски приноси – за обективния корелатив на Елиът, за историческото чувство, за „традицията и индивидуалния талант“, концепта за остранието и идеята на Шкловски за циклизацията като генетичен път към романа. Впечатление му прави постановката за отворената творба на Умберто Еко, текстовете на Гастон Башлар „Психоанализа на огъня“ и „Вода и мечтание“, понятието „интенционална заблуда“ от концепциите на новата критика. В голяма степен значими се оказват разработките на Джордж Стайнър, Сюзан Зонтаг, Мишел Фуко, Пол де Ман, Едуард Хирш, Джонатан Кълър. Натрупаните осмислени чужди идеи винаги са оплодотворявали както по-обща литературоведски тези, така и конкретни новаторски интерпретации. Една от водещите идеи на критика е за полигенетичното развитие на българския роман по пътя на циклизацията. Св. Игов откроява също и някои от значимите си интерпретации за Багряна в преодоляване образа на непокорната

бунтовна скитница, за Фурнаджиев и значението на стихосбирката „Дъга“, радикалния антицентричен прочит на „Изворът на белоногата“, интерпретацията на героите Чардафон и Бай Ганьо.

В разговорите ще открием способността на Св. Игов от голямата ерудиция да извлече необходимите съпоставки към синтеза на своите типологии. Като разсъждава например за архетипа на пътуването в човешката цивилизация, авторът използва примери от руската и американската култура, разглежда балканските апологии на варварството при Кавафис, Любомир Мицич, Раде Драйнац, Гео Милев, ранните Ламар и Марангзов. По повод творчеството на Йован Христич обобщава разсъжденията си за двата типа отношение: *vita activa* и *vita contemplativa*. От конкретния въпрос Игов винаги минава през конспективното му ерудитско очертаване в широк хоризонт през типологията до синтеза на своята постановка.

Читателят ще научи за предпочитанията и вкусовете на литературоведа и към другите изкуства – музика, живопис, театър, кино, екранизациите. Ще остане изненадан обаче от художествените познания на професора за изобразителното изкуство и изключително задълбочените анализи на определени творби, художници и стилове. Предпочитани художници са Мане, Джорджоне, Лукас Кранах, Тициан, Гоя, Дьолакроа, Курбе, Модилиани. Забележителен е анализът на „Менините“ от Веласкес. Много интересни са наблюденията за българските художници – „Централна гара“ на Румен Гашаров (Св. Игов е автор на студия за неговата живопис.), Цанко Лавренов, Майстора, Златьо Бояджиев, Кирил Цонев, Николай Павлович, Никола Танев. Творците винаги са поставени в европейски контекст не за да се омаловажи творчеството им, а за да бъдат вписани в някаква традиция. Или наблюденията за примитивистите в Сърбия, за наивизма в литературата в инфантилната поезия и проза от Валери Петров до Иван Методиев, Кольо Николов, Янко Станоев. Към тази тема трябва да прибавим и интересния про-

блем за взаимодействието на литературата и живописата в статията за „Осъдени души“ като структурен аналог на тримата големи испански живописци – Веласкес, Ел Греко и Гоя.

Втората част от разговорите – „Словото отеква само в отзивчива среда“ – е посветена на срещите с автори и работата на литератора в различни редакции и институции. Св. Игов избира за заглавие на раздела мисълта на Чаадаев, защото тук осветлява външната среда, в която откликва словото – нейния социален контекст, институциите, в които се реализира – периодични издания, издателства, образователни центрове, приятелски кръгове, университети, институти.

Себевглеждането за изминатия път започва от студентските години и първите по-важни критически прояви – първото публично тържество в почит на Симеон Радев, първите доклади за „Пътят на усмивката“ на Първан Стефанов и „Корените“ на Васил Попов, срещата с критика Минко Николов през двете по-зрели критически работи за „Отсъствие“ на Николай Кънчев и за критиката на Мешеков, написани през 1965 г., до избора на акад. Георги Цанев. Св. Игов да говори за 70-годишнината му. 1965 година го налага като млад критик.

Читателят ще се запознае с провикновени страници за най-добрите приятели на Игов сред писателите – Николай Кънчев, Драгомир Петров, Иван Цанев, Иван Динков, Дико Фучеджиев, Тончо Жечев, Васил Попов, Петър Алипиев, Радой Ралин, Иван Пауновски. От по-младите са споменати Димитър Кирков, Клео Протохристова, Валери Стефанов, Милена Кирова, Ирен Иванчева, Николай Аретов, Инна Пелева. Обсъждат се контактите на литературоведа с чуждестранни българисти и слависти, с художници, артисти, музиканти, режисьори, представители на другите изкуства.

Важна в тази част на разговорите е темата за литературата като властови механизъм в годините на социалистическото общество, които Св. Игов е преживял като участник и свидетел. Няма как тя да не се осветлява през

драматизма на лично преживяното – например изгонването от Софийския университет на младия асистент по внушение на ДС през 1969 г. Фактите, обаче, са повод да се изяснят апаратните игри и моралът в писателските среди и да се заяви личната гледна точка на критика срещу тенденцията да се преправят фактите в мемоарни книги, издадени точно от тези, които са предопределяли съдбите на своите колеги. Споменати са няколко случая за Л. Левчев и погрома над СБП през 1980 г., за забраната върху Светлозар-Иговата история на литературата по същото време, отношението на Левчев към Васил Попов в апаратната клопка на писателския съюз, изгонването на философа Асен Игнатов от университета.

Следват годините на редакторска работа в „Литературен фронт“ за кратко, в сп. „Съвременник“ през 70-те, участията в редколегиите на две списания през 80-те – „Панорама“ и „Сравнително литературознание“. През 1976 г. Св. Игов става член на СБП с подкрепата на Тончо Жечев, Дико Фучеджиев, Павел Вежинов, Пантелей Зарев, Александър Лилков. Едва в периода 1994–2005 г. критикът получава по-голяма свобода като главен редактор на сп. „Език и литература“. Това е най-важният редакторски период за учения, когато чрез принципа на тематичните броеве интересът се съсредоточава върху нови проблемни полета в литературознанието като „Време и разказ“ и „Средиземноморският дух и българската култура“.

Интересни са спомените за преводачи – за Владимир Свинтила по повод превода на Томас Елиът, за превода на Джойс от Асен Христофоров и реакцията на Павел Вежинов, за фигурата на преводача Кръстан Дянков, за Нели Доспевска и нейните спомени за Димитър Димов. Ключова е студията „Преводът в българската литература 1878–1944“.

Диалогът разширява концентрично тематиката си за същността на литературата като институция в по-широките проблеми за намесите на политиката и пазара в литературния живот след промените, за „булевардното литера-

турознание“, представящо писателя „по пантофи“, за кастовото разделение на писателите по времето на социализма на управляващ елит и множество писатели и творци, включени в черните списъци за забрана и остракиране в обществените изяви. Игов реагира срещу натиска, като не се отказва от оперативната критика, водейки се от принципа в стиха на Хьолдерлин: „Където расте опасността, расте и спасението“. В тези страници язвителният тон се концентрира върху философията на българската история, разкрита още в забележителните стихове на Пенчо Славейков в „Кървава песен“: „На българин умът дохожда отподиря/ Главата му когато турят под секира“. По този повод авторът песимистично допълва: „Може би българинът и след като му отрежат главата, тича още известно време без глава като заклана кокошка, но това не е, защото му е дошъл умът в главата. Българската история през XX век е тичане на заклана кокошка“.

В третата част от разговорите, „Книгите са творение на самотата и деца на мълчанието“, посветена на биографиите на собствените му творби, критикът признава, че те очертават същинската духовна автобиография на твореца. Книгите имат своя съдба и най-естественият пример за това е знаменитата „История на българската литература“, инкриминирана преди 1989 г. и двукратно разширявана след това, превърнала се в най-търсената и четена литературоведска книга в годините на демокрацията. По повод на капиталния си труд Св. Игов споделя, че „Историята“ си има своя „вътрешна история“ – творческата история на една творба от възникването на замисъла и процеса на написване до завършването. В началото критикът няма представа за големината на поставената задача, но успява да създаде своя концепция върху нови принципи за представяне на литературната история.

Изключително полезни са разясненията за основни понятия в литературната история, критика и теория, които показват ясното концептуализиране на материята и дълбокото промисляне на същността на литературните явле-

ния. Св. Игов акцентира върху самото дисциплинарно разграничение между литературна критика и литературна история, разсъждава за ролята на една история на женската литература, осмисля разграничението между история на литературата и общата история. Определят се ключови понятия като литературно наследство, литературна традиция и литературна класика, шедьовър и бестселър за тяхната професионална употреба. Критикът споделя, че един от основните принципи на неговата литературна работа е върност към жанровите изисквания.

Нов момент, който става ясен за широката публика, е свързан с поезията на Св. Игов и ролята ѝ в духовния интензитет на живота му през 60-те. Времето 1961–1968 г. преминава под знака на поезията от „Отсъствие“, а годините 1995–2002 под знака на романа „Елените“ и нова поезия. Поезията излиза цялостно за първи път в книга „В ранния край на лятото“ (1995). По-късно се появяват стихосбирките „Tragelaphos и други стихотворения“ (2000) и „Там“ (2005).

Ако в критиката Св. Игов е по-известен със своите постановки, някои от тях споменати в третата част на „Разговорите“, като изследвач на Иво Андрич, автор на фрагменти в „Призори“, с разработките „Словото на Бешков“, „Максимите на Васил Левски“ в третата му книга „Високо, при извора“, с концепциите за развитието на романа и др., то изявите му като преводач и съставител остават по-малко познати за широката публика. Професорът с чувство за хумор обобщава афористично: „Превеждам, за да преговарям“. С негово участие като преводач, съставител, автор на предговори и редактор излизат около 30 книги. Знаменателни дори само със своя замисъл са следните издателски проекти: за ранните работи на Виктор Шкловски (реализиран като друга книга „Тети-ва“), книга с есета от Пол Валери, обширен предговор към книга на Георг Брандес в библиотека „Литературни светове“, за творбата на Иво Андрич „Мостове“, на Елиът „Традиция и индивидуален талант“, след 1989 г. за

блестящите есета на Йован Христич. През 80-те Св. Игов превежда два романа на Андрич – „Омер паша Латас“ и „Летуване на юг“.

Четвъртата част на „Разговорите“ – „Всяка творба иска да ѝ се отговори“ (по думите на Пол Валери) – е посветена на литературоведските и критическите възгледи на Св. Игов. Изследвачът се обявява против „сциентистката заблуда“ в хуманитаристиката, разглежда приложимостта на анализа и метода в литературознанието, разяснява херменевтичния кръг на критическите методи. Понятието „художествен свят“ се налага като едно от най-важните в Иговата критика. То е свързано с друг концепт за „топологична поетика“ на литературата, който е използван в следните знакови статии и студии на изследователя: „Балканът, ханът и чифликът“, „Между кръчмата и манастира“, „Слизането от планината“, „Двата чифлика“, „Празната стая“. Зад прозрачно-ясния и четивен стил стои концептуално-терминологичното, което е „инфраструктурна арматура на текста“.

В последната част на раздела са очергани белезите на литературата като автономна духовна дейност на човека. Най-важният от тях е нейната самоцелност, въпреки че и познанието, което може да ни даде изкуството за човека и света, е важно. Трите основополагащи принципа във взията за света в литературата са: теоцентричен, етноцентричен и антропоцентричен. Всички автори може да бъдат четени и архаизиращо, и модернизиращо в зависимост от гледната точка на интерпретатора. Важно е съотношението между микролитературата и макролитературата. Иманентизмът в литературознанието, структурализмът и затвореното четене активират „микроскопски“ поглед, анализът на литературното произведение функционира в непроменени литературоведски представи за широките контексти. Оттук и диспропорцията между въпросите на микролитературата и макролитературата. Друга ключова теза е, че трябва да се разграничават „история на литературата“ и „литературна история на ...“, а накрая самият Св. Игов откроява един

от приносите си като литературен историк – тълкуването на нашето „плетение словес“ като форма на специфичен православен барок.

Втората основна част на книгата е критическият портрет за учения от А. Велкова-Гайдаржиева – „Светлозар Игов в световите на литературата“. Според авторката тук „става дума за сентенционално поднесени размишления от най-висок философско-исторически, естетико-критически, културно-цивилизационен, геополитически, социално-граждански характер, които осмислят биографията на литератора чрез неговото творчество“.

Критическият портрет разкрива основните качества на литературоведа и неговите текстове. Св. Игов ни води към най-същностното, към корена на „думите“ и „нещата“, към изворните истини за човека и света. Според авторката, мащабът на Светлозар-Иговата литературоведска и хуманитарна мисъл няма аналог в съвременното ни духовно поле. Текстове на професора – в тяхната кохерентност и целокупност – въвеждат в друг алтернативен, духовно безграничен, философски състен, афористично мъдър свят. Мисълта на писателя е градивно концептуална и антиконвенционална. Откровенията са дълбоко промислени и подчинени на законите и естетиката на писменото слово. Оттук и заключението, че при Игов интуицията и ерудицията са в органическа смислоторческа връзка.

Антония Велкова-Гайдаржиева се спира подробно на важните етапи от духовната биография на Св. Игов и още веднъж поставя пред второ огледало разгънатите в „Разговорите“ проникновения на критика, историка и писателя Св. Игов в неговото формиране като литератор. Специално внимание е отделено на следните книги: „Отсъствие“ (1988 – журналната публикация), „Високо, при извора“ (1974), „История на българската литература“ в различните ѝ издания и допълнения, „Призори“ (2005), „Книга за Пенчо Славейков“ (2006), „Бай Ганьо“ и „Бай Ганьо. Загадъчната творба за проблематичния българин“ (2008), „Балканът, ханът и чифликът. Привидният реали-

зъм на Йордан Йовков“ (2011), „Там на Балканите. Романология“ (2012), „Три класически случая. Романите на Димитър Димов, Димитър Талев и Емилиян Станев“ (2014), „Иво Андрич. Исторически песимизъм и трансцендентални блянове“ (2012).

„Verba volant, scripta manent“ – завършва авторката своя критически портрет. И това се отнася както до веч-

ността на словото, където „триумфира Светлозар-Иговият Дух“, така и за паметника от думи, сътворен с вдъхновение, тук и сега, в чест на интелектуалеца Светлозар Игов.

ВЛАДИМИР ДОНЕВ

Великотърновски университет

„Св. св. Кирил и Методий“

✉ vladimir.donev@uni-vt.bg